

Integračný proces očami cudzincov

Radoslav Štefančík

Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave Filozofická fakulta

Katedra politológie

Abstrakt

Článok popisuje integračný proces cudzincov žijúcich v Slovenskej republike z ich vlastnej perspektívy. Upozorňuje, že štát doteraz nebol aktívny v oblasti integrácie cudzincov a samotní prisťahovalci pomoc štátu subjektívne nepovažovali za dostatočnú. Článok má ambíciu predstaviť situáciu v súčasnom integračnom procese a definovať skupiny, ktoré pomoc štátu potrebujú prioritne. Predstavuje základné prekážky v integrácii cudzincov do spoločnosti. Hlavnou metódou výskumu boli na problém koncentrované rozhovory uskutočnené na prelome rokov 2009 a 2010. Respondenti boli cudzinci žijúci na Slovensku minimálne jeden rok. V texte sú rozdelení do štyroch kategórií: 1. prisťahovalcov s dátumom prisťahovania pred rokom 1989, 2. vojnových a politických utečencov, 3. prisťahovalcov za účelom uplatnenia na pracovnom trhu a 4. prisťahovalcov s cieľom zlúčiť rodinu. Výskum potvrdzuje, že dobre integrovaní sú cudzinci, ktorí prišli na Slovensko pred rokom 1989. Ako najdôležitejšie skupiny cudzincov, na ktorých by mala byť adresovaná pomoc štátu sú ekonomickí migranti a migranti z dôvodu zlúčenia rodiny s cieľom zostať na Slovensku dlhodobo alebo natrvalo.

Kľúčové slová: integrácia, cudzinci, integračná politika, Slovenská republika

Úvod

Na Slovensku žilo na konci roku 2009 cca 58 000 cudzincov. Napriek tomuto pomerne nízkemu počtu v porovnaní so západoeurópskymi krajinami, ale aj Českou republikou¹, sa čoraz intenzívnejšie objavujú otázky spojené s integráciou prisťahovalcov tak

¹ Na konci júna 2010 žilo v Českej republike 426 498 cudzincov (bez žiadateľov o azyl). Zdroj Český statistický úrad.

vo vedeckom výskume, ako aj vo výstupoch verejnej politiky. V máji 2009 bol vládou Slovenskej republiky prijatý prvý koncepčne pripravený dokument upravujúci integráciu cudzích štátnych príslušníkov žijúcich na území Slovenska. Predchádzajúci koncept migračnej politiky, ktorý čiastočne upravoval aj otázky integrácie, bol zastaraný a nezodpovedal požiadavkám Európskej únie. Nová koncepcia vychádza zo snahy o „harmonizáciu legislatívy s právnymi predpismi Európskej únie a vytváranie spoločnej integračnej politiky EÚ“ (Koncepcia, 2009). Vzhľadom k členstvu v únii bolo potrebné pomenovať partnera, ktorý bude komunikovať s inštitúciami únie a zástupcami členských štátov v tejto oblasti verejnej politiky. Koncept teda nevznikol ako odozva na artikuláciu požiadaviek jednotlivých imigračných komunít alebo na prípadnú verejnú diskusiu, ale ako iniciatíva predstaviteľov odboru migrácie a integrácie cudzincov ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny.

Článok je venovaný charakterizovaniu situácie cudzincov žijúcich na Slovensku z ich vlastnej perspektívy. Má ambíciu predstaviť podmienky integračného procesu, zistiť charakter subjektívneho hodnotenia pomoci štátu, definovať skupiny prisťahovalcov, ktorí prioritne potrebujú pomoc štátnych alebo mimovládnych organizácií a upozorniť na prípadné problémové oblasti sprevádzajúce integráciu cudzincov do autochtónnej spoločnosti.

Výskum migrácie a integrácie cudzincov nie je v histórii slovenských spoločenských vied zastúpený v dostatočnej miere, hoci v ostatných rokoch je zaznamenaný postupný nárast výskumných projektov a ich publikovaných výsledkov (napr. Vašečka, 2009; Sekulová, Gyarfášová, 2009; Gallová Kriglerová, Kadlečíková, Lajčáková, 2009). Jednu z monografií obsahujúcu analýzu verejnej politiky na poli migrácie ponúka Boris Divinský (2005) pod titulom *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Divinský v nej predstavuje komplexnú analýzu otázok spojených so zahraničnou migráciou na Slovensku (právne, sociálne, inštitucionálne, ekonomické, bezpečnostné). K novším publikáciám slovenských autorov patrí titul *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania od tvorcov politik*. Pochádza od rovnomenného autora a Zuzany Bargerovej a tvorí nosnú konštrukciu koncepcie integračnej politiky Slovenskej republiky (Bargerová, Divinský, 2008). Napriek nízkemu počtu individuálnych monografií narastá veľmi rýchlo počet štúdií uverejnených vo vedeckých časopisoch a konferenčných zborníkoch (napr. Márton, 2010), rovnako rýchlo rastie počet projektov zameraných na výskum migrácie a podmienok integrácie cudzincov. Tento trend je dôkazom rýchleho preniknutia témy do spoločensko-vedného diskurzu aj v krajinách s menším množstvom prisťahovalcov, ale s perspektívou rýchleho rastu ich počtu.

1. Integračná politika

Integračnou politikou sa rozumie komplex postupov štátu zameraných na úspešné začlenenie a prispôsobenie prisťahovalcov na život v novom sociálnom prostredí. Predpokladá vytvorenie adekvátnych podmienok spojených s bývaním, zamestnaním, kariérnym rastom, možnosťou ďalšieho vzdelávania, resp. rekvalifikácie, prístupom k zdravotným, sociálnym a iným službám poskytovaným zo strany štátu. Prisťahovalci sú po odchode z krajiny pôvodu konfrontovaní s novými životnými podmienkami, čo ich znevýhodňuje v porovnaní s domácim obyvateľstvom. Bargerová s Divinským definujú integračnú politiku ako „dlhodobý, multidimenzionálny a dynamický obojstranný proces založený na recipročnom rešpektovaní práv a povinností imigrantov, ako aj majoritnej spoločnosti“ (Bargerová, Divinský, 2008, s. 14). Obsahom integračnej politiky by malo byť úsilie včleniť cudzincov do spoločnosti tak, aby po určitom čase neboli viac odkázaní na podporu štátu, dokázali rešpektovať právny a politický systém, kultúru, zvyky, tradície, a ovládali úradný jazyk príslušníkov väčšinovej autochtónnej spoločnosti. To znamená, že úspešná integrácia prisťahovalcov predpokladá aktívnu participáciu oboch strán. Štátu, ktorý aktívnou politikou vytvára vhodné podmienky na život všetkých obyvateľov bez rozdielu národnostnej príslušnosti a prisťahovalcov, ktorí s cieľom rýchlej integrácie si osvojujú, alebo aspoň rešpektujú, právne a kultúrne tradície prijímajúcej spoločnosti.

V odbornej literatúre sa stretáme s rôznymi členeniami integračných politík v štátoch západnej Európy na konci dvadsiateho storočia (Baršová, Barša, 2005; Divinský, 2008). Väčšina z nich vychádza z dvoch, resp. troch základných modelov: francúzskeho (Engler, 2007), britského (Hansen, 2007; Hellová, 2008) (resp. holandského Ersanili, 2007) alebo švédskeho (Runblom, 1994) a nemeckého. Nemecký autor Dietrich Tränhardt rozlišuje len dva základné typy integračnej politiky v európskom prostredí – francúzsky (republikánsky) a britský (multikultúrny) (Tränhardt, 2005). Baršová s Baršom sa prikláňajú k trojdeleniu modelov integračnej politiky. Podľa autorov sa v priebehu druhej polovice dvadsiateho storočia vytvorili tri ideálne koncepty integrácie prisťahovalcov: etnicko-exkluzivistický (segregačný), asimilačný a pluralistický (multikultúrny).

V asimilačnom modeli sa na prisťahovalcov nazerá od začiatku ako na rovnoprávných členov pôvodnej spoločnosti, za predpokladu, že si osvoja kultúrne, právne a politické tradície domácej spoločnosti. Asimilačný model bol najmä v období rozkvetu konceptu multikulturalizmu značne kritizovaný najmä kvôli jeho jednostrannosti. Predpokladá totiž, že zodpovední za úspešný proces integrácie sú takmer výlučne prisťahovalci. V ostatnom období, najmä po teroristických útokov islamských fundamentalistov, sa opäť objavujú hlasy, ktoré volajú po návrate asimilačného modelu. Dôležitým faktorom integrácie je ovládanie jazyka, akceptovanie právneho systému a hodnôt autochtónnej spoločnosti.

Etnicko-exkluzivistický model predpokladá obmedzené kontakty prisťahovalcov s domácim obyvateľstvom. Imigrácia je v tomto modeli vnímaná ako časovo ohraničená. Limitovaná integrácia cudzincov do autochtónnej spoločnosti predpokladá vyšší stupeň pravdepodobnosti ich návratu do vlasti. Podľa Baršovej s Baršom ukázkovým reprezentantom bola v minulosti Spolková republika Nemecko, hoci nemecký autor Dietrich Tränhardt integračnú politiku Nemecka nepovažoval za jeden z klasických konceptov integrácie (Tränhardt, 2005, s. 91). Napriek tomu konštatovaniu v predstavení nemeckého prístupu integračnej politiky možno nájsť prieniky s modelom českých autorov. Stojí tak na pomedzí asimilačného a multikultúrneho konceptu.

Napokon posledne menovaný model multikulturalizmu nepredpokladá prízvukovanie požiadavky adresovanú prisťahovalcom, aby si osvojili kultúrne vzorce správania domácej spoločnosti. Naopak legitimizuje odlišnosť prisťahovaleckých kultúr a podčiarkuje rovnosť etnických menšín. Je spájaný v rôznych kontextoch, používa sa i ako synonymum harmonického spolužitia rôznych kultúr. Multikulturalizmus ako politický koncept integrácie cudzincov obsahuje vnútorné diferencie. Birgit Rommelspacher (2002, s. 180-181) rozlišuje medzi konzervatívnym a liberálnym modelom multikulturalizmu. Konzervatívny model multikulturalizmu nazerá na jednotlivé etnické skupiny ako relatívne uzatvorené jednotky a priznáva im za určitých podmienok relatívnu autonómiu. V tomto modeli nejde o rovnocennú spoluprácu rôznych skupín, ale o koordináciu rôznorodých skupín pod taktovkou štátu. Naopak liberálny model multikulturalizmu vníma vo väčšej miere vzájomné pôsobenie rozličných faktorov a tým aj spoločné a rozdielne znaky medzi etnicky rozličnými skupinami. Tento koncept sa viac snaží o striktné oddelenie štátnej sféry od privátnej. Pritom vychádza z myšlienky, že so zreteľom na všeobecne politické princípy sú všetci ľudia rovní, v súkromnej sfére ale odlišní a štát, do tej miere, v akej je v tejto oblasti zodpovedný, túto rozmanitosť musí zaručovať (Rommelspacher, 2002, s. 180-181).

Aktuálna situácia v krajinách západnej Európy popudzuje národné vlády prehodnocovať doterajšie pohľady na vlastné integračné politiky. Francúzsky asimilacionizmus, britský pluralizmus a nemecký etnický exkluzivizmus sa postupne zblížujú do nového modelu – nového poňatia „asimilácie“, resp. občianskej integrácie. Vytvára sa tak nový model individuálno-občianskej integrácie, založený na „požiadavke akceptácie politického rámca liberálnej spoločnosti zo strany prisťahovalcov a absencii zásahov štátu do ich kultúrnej identity“ (Barša, Baršová, 2005, s. 37). Jadrom novej politiky vo vzťahu k cudzincom je požiadavka ovládania jazyka autochtónnej spoločnosti, ako aj rešpektovanie jej základných hodnôt a právnych i kultúrnych noriem.

2. Metodológia výskumu

2.1. Ciele výskumu

Cieľom výskumu bolo zistiť, ako na integračný proces nazerajú cudzinci žijúci na Slovensku. Výskum mal zároveň identifikovať, ktoré skupiny prisťahovalcov sú prioritným adresátom integračnej politiky, ako nadväzujú kontakt s príslušníkmi domácej spoločnosti, ako nazerajú na hodnoty a kultúrne tradície Slovákov, akú skúsenosť majú s vyučovaním slovenského jazyka. Zároveň mal zodpovedať na otázku, či určitá kategória prisťahovalcov tvorí v súčasnosti potenciál pre vznik kultúrnych konfliktov.

Otázky výskumu sa týkali niekoľkých základných okruhov:

- Prečo cudzinci prichádzajú na Slovensko?
- Ako sa prisťahovalci integrujú do spoločnosti a aké prekážky existujú v procese integrácie prisťahovalcov?
- Kto pomáha cudzincom pri osvojovaní slovenského jazyka?
- Ako prisťahovalci nazerajú na slovenskú kultúru a právne prostredie?
- Aké skúsenosti majú prisťahovalci na slovenskom trhu práce?
- Majú prisťahovalci záujem o občiansku alebo politickú participáciu?
- Je rozhodnutie zostať na Slovensku definitívne, alebo sa predpokladá návrt do krajiny pôvodu?

2.2. Výber výskumnej vzorky

Pri výbere respondentov neboli zohľadnené dopredu stanovené kvótné znaky. Základným kritériom pre zaradenie do výskumnej vzorky bola podmienka pobytu na Slovensku dlhšieho ako jeden kalendárny rok. Táto podmienka bola stanovená, aby bola naplnená definícia Organizácie spojených národov, podľa ktorej možno za migranta považovať príslušníka jedného štátu s miestom pobytu v inej krajine po dobu minimálne dvanástich mesiacov. Trvalý pobyt v rozmedzí minimálnej jedného roka je zároveň aj kritériom pre zaradenie cudzinca medzi adresátov integračnej politiky Slovenskej republiky (Konceptia, 2009).

Celkový počet použitých rozhovorov bol 58, z toho počas jedného rozhovoru boli opytovaní dvaja respondenti (jeden z Iraku a jeden z Afganistanu). Spočiatku bolo oslovených menej prisťahovalcov, ale keďže v priebehu rozhovoru boli otvorené niektoré témy, na ktoré predtým nebolo dostatočne odpovedané, postupne sa počet dopytovaných zvyšoval. Z konečnej výskumnej vzorky sa v 21 prípadoch dopytovaných jednalo o ženy, v 37

o mužov. Všetci respondenti boli v produktívnom veku, najmladší mal 21 rokov, najstarší 58.

Tabuľka 1: Rozdelenie respondentov podľa pohlavia a veku

Pohlavie/Vek	21-30	31-40	41-50	51-60	Spolu
Muži	7	21	6	3	37
Ženy	5	6	6	4	21

Stretnutia prebehli v rôznych prostrediach – v kaviarňach, v domácom prostredí respondenta alebo dopytujúceho, alebo na pracoviskách. Respondenti boli poučení o zámeroch rozhovorov a ubezpečení, že nahrávky ani údaje z nich nebudú poskytnuté novinárom, polícii alebo iným štátnym orgánom. Pre zabezpečenie anonymity nebola požadovaná celková identifikácia prisťahovalca ale len prvé meno alebo vymyslená prezývka. V ojedinelých prípadoch bola úplná anonymita požadovaná ako podmienka na rozhovor zo strany respondentov. Táto požiadavka bola rešpektovaná.

Podľa miesta terajšieho bydliska na území Slovenska sa oslovení respondenti v čase rozhovoru dlhodobo zdržiavali v 16 zo 78 okresov, resp. v šiestich z ôsmich krajov (okrem prešovského a košického). Pôvodom sú z 27 krajín, z toho siedmi zo Srbska, piati z Bosny a Hercegoviny, Ruska a Ukrajiny, traja z Afganistanu, Číny, Francúzska, Iraku a Južnej Kórei, dvaja z Českej republiky, Macedónska a Rumunska, po jednom z Abcházska, Albánska, Egypta, Etiópie, Gruzínska, Chorvátska, Konga, Kosova, Kuby, Maďarska, Nigérie, Poľska, Sýrie, Spojených štátov amerických a Veľkej Británie.

2.3. Metóda výskumu

Dáta boli zbierané na prelome rokov 2009 a 2010, v mesiacoch december, január a február, formou semištrukturovaných na problém orientovaných rozhovorov (problem-centered interview) (Witzel, 2000) s prisťahovalcami žijúcimi na území Slovenska minimálne jeden rok. Rozhovor sa skladal z dvoch častí. V prvej respondenti vyplňali priložený dotazník obsahujúci 22 otázok, ktorý mal slúžiť pre lepšie spracovávanie získaných dát. Dotazník obsahoval otázky ohľadom veku, pohlavia, krajiny pôvodu prisťahovalca, spôsobu prekročenia hraníc, formy imigrácie, rodinného stavu, krajiny pôvodu životného partnera, dôvodu príchodu, náboženskej príslušnosti, uvažovania vrátiť sa späť do krajiny pôvodu. Okrem základných údajov o respondentovi obsahoval otázky smerujúce k občianskej participácii prisťahovalcov a voličskému správaniu. Samozrejme len v prípade, ak už

disponovali slovenským štátnym občianstvom a boli ochotní svoje politické preferencie prezradiť. Voličské správanie je doteraz neprebádanou oblasťou výskumu politickej a občianskej integrácie prisťahovalcov.

Druhá časť rozhovoru sa viedla podľa scenára 19 okruhov otázok. Scenár rozhovoru bol vytvorený tak, aby zachytil informácie najmä o politickej, kultúrnej a náboženskej, pracovnej a občiansko-právnej kategórii integrácie. Obsahoval otázky k motívom príchodu a zotrvania na Slovensku, procesu postupného začleňovania do spoločnosti a možných sprievodných prekážkach, okolnostiam osvojovania si domáceho jazyka, ďalej o pohľadoch na súžitie s autochtónnym obyvateľstvom, o komunikácii so štátnymi orgánmi, o skúsenostiach s rasizmom a šovinizmom, importe iných kultúrnych vzorcov správania, kontaktoch s krajinou pôvodu, politickej a občianskej participácii, skúsenostiach na trhu práce a informácie o prípadnej azylovej procedúre. Keďže hlavná metóda výskumu bola založená na metóde na problém orientovaného rozhovoru, jednotlivé odpovede boli ďalej dopĺňané nadväzujúcimi otázkami. Respondenti boli počas komunikácie povzbudení, aby rozprávali o svojom živote uvoľnene a čo možno detailne. Po stretnutí dopytujúci samostatne zhodnotil jazykové schopnosti respondenta a popísal situačné aspekty stretnutia.

Okrem dvoch rozhovorov v angličtine boli všetky uskutočnené v slovenskom jazyku. Až na sedem rozhovorov, kde si respondenti nepriali byť nahrávaní, boli všetky zaznamenané buď formou video- alebo audiozáznamu, ktorý bol následne prepísaný. Z týchto siedmich rozhovorov otázky obsiahnuté v scenári buď vyplňali sami prisťahovalci alebo bol vyhotovený protokol o interview s následnou autorizáciou zo strany respondenta. Rozsahom sa rozhovory výrazne líšia. Vyplýva to prevažne z ochoty respondenta vysvetliť určité okolnosti detailnejšie, ale aj schopností viesť vierohodný dialóg a vyjadriť svoje myšlienky v slovenskom jazyku. Najdlhší dosiahol hranicu 100 minút. Väčšina rozhovorov sa pohybovala v rozmedzí 30 až 45 minút. Do tohto času je zahrnutý čistý dialóg bez času potrebného na získanie kontaktu, dohovore na stretnutí, vytvoreni pozitívnej atmosféry medzi jednotlivými účastníkmi, vysvetleniu zámerov výskumu, prípadne na doplnenia potrebné pre vysvetlenie niektorých sporných pasáží. Z analýzy neboli vylúčené niektoré kratšie rozhovory pohybujúce sa na úrovni dvadsiatich minút. Hoci sú rozsahom krátke a obsahovo chudobné na informácie, prostredníctvom nich možno potvrdiť trendy vyplývajúce z ostatných rozhovorov, alebo naopak poukázať na určité vychýlenia z načrtnutých smerov.

Rozhovory s prisťahovalcami viedli autor textu a poučení dopytujúci. Zapojenie väčšieho počtu účastníkov výskumu sa ukázalo výhodné z dôvodu získania väčšieho počtu respondentov pochádzajúcich z rôznych krajín sveta, rozptýlených do viacerých regiónov Slovenska. K pozitívam patrila aj skutočnosť, že niektorí dopytujúci svojich respondentov poznali dlhšie obdobie. Dôvernejší vzťah medzi dopytujúcim a respondentom predpokladá vyššiu mieru ochoty súhlasiť s rozhovorom a popísať aj niektoré citlivejšie okolnosti, ktoré by v opačnom prípade mohli zostať utajené. Zároveň zvyšuje pravdepodobnosť pravdivosti

poskytnutých informácií a vytvára vhodné podmienky pre prípadné zodpovedanie dodatočne položených otázok. Aj Peter Gavora (2007, s. 85) upozorňuje, že „medzi výskumníkom a skúmanou osobou by mal byť kolegiálny, podľa možnosti priateľský vzťah“. Negatívom niektorých dopytujúcich bola neschopnosť klásť vhodné doplňujúce otázky a následne rozviesť vybrané okruhy odpovedí detailnejšie. Takéto rozhovory boli nakoniec z výskumu vylúčené. Konečný počet akceptovaných rozhovorov tak bol 58. Skúsenosti s respondentmi ukázali, že problém krátkeho rozhovoru nebol vždy na strane dopytujúcich. Niektorí prisťahovalci napriek počiatocnému súhlasu nie sú schopní viesť kvalitný a otvorený rozhovor o svojich skúsenostiach s pobytom na Slovensku.

Niektoré otázky boli v oboch častiach rozhovoru (v dotazníku aj v rámci scenára) obsahovo identické, aby bola zabezpečená aspoň čiastočná kontrola vierohodnosti jednotlivých odpovedí. Uprednostnenie kvalitatívneho pred kvantitatívnym výskumom sa prejavilo ako správne hneď počas prvých rozhovorov. Pri niektorých respondentoch nebol úvodný dotazník vyplnený korektne. Napr., hoci v dotazníku respondent uviedol, že na Slovensko prišiel legálne a individuálne, pri podrobnejšom popise okolností vstupu na slovenské územie sa zistilo, že za transport do Európy zaplatil neznámym prevádzacom a slovenské hranice prešiel s čiernou páskou na očiach v uzatvorenej dodávke spolu s ďalšími osobami. Podobne zavádzajúco by bez kvalitatívneho výskumu pôsobila otázka o jazykových schopnostiach prisťahovalcov. Niektorí respondenti bez zjavnej schopnosti objektívne posúdiť svoju úroveň slovenčiny ohodnotili vlastné znalosti na výbornú, hoci jazyk takmer neovládali a naopak, skromnosť alebo iné povahové vlastnosti v prípade niektorých prisťahovalcov s výbornou slovenčinou viedli k podceňovaniu svojich jazykových znalostí.

V texte sú v dostatočnej miere použité citáty z rozhovorov. Nemeckí autori Jaeggi, Faas a Mruck (1998, s. 18-19) vo svojich odporúčaníach s vyhodnocovaním rozhovormi získaných dát odporúčajú tento postup pre lepšie znázornenie analyzovaných skutočností. Práve pri kvalitatívnom výskume by mal bádateľ podrobne opísať jednotlivé kroky, aby tak priblížil postupný nárast poznania. Práve z tohto dôvodu by mal byť pri predstavovaní výsledkov výskumu viditeľný aj vzťah k pracovnému materiálu, čo sa dá dosiahnuť práve obohatením textu citovaním myšlienok dopytovaných.

Na doplnenie niektorých informácií boli uskutočnené aj rozhovory so zamestnankyňou personálnej agentúry Zdenkou Patassyovou, ktorá sprostredkúva prácu žiadateľom o azyl a s vtedajším šéfom odboru Migrácie a integrácie cudzincov na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky Jozefom Hudecom.

3. Výsledky výskumu

3.1. Kategórie cudzincov s pobytom na Slovensku

Výber rozhovorov za účelom porovnávania závisí podľa Fritza Schützeho (1983, s. 287) od toho, ktorý sociálny fenomén bol v priebehu života dôležitý práve pre príslušnú biografickú analýzu. V tomto prípade boli za určujúce kritéria zvolené časové obdobie a príčiny príchodu. Z analýzy uskutočnených rozhovorov vystupujú do popredia štyri relevantné skupiny prisťahovalcov žijúcich v období výskumu na území Slovenskej republiky: prisťahovalci s dátumom príchodu pred rokom 1989, vojnoví a politickí utečenci, prisťahovalci za účelom uplatnenia na slovenskom pracovnom trhu a za účelom zlúčenia rodín alebo partnerských zväzkov. Rozdelenie berúce do úvahy najmä okolnosti opustenia krajiny pôvodu a príchodu do cieľového štátu samozrejme nevyklučuje, že niektorí prisťahovalci budú spadať súčasne do viacerých alebo úplne iných skupín. Ak by bola zvolená kategorizácia podľa národností, mohlo by pri vyhodnocovaní dôjsť ku komplikáciám vzhľadom na rôzne obdobia príchodu. Meniace sa podmienky v krajine pôvodu ako aj vzájomný vzťah medzi štátmi ovplyvňuje postavenie cudzinca v cieľovej krajine. Obyvateľ Afganistanu, ktorý na Slovensko, resp. do Československa prišiel pred rokom 1989 za účelom vzdelávania, zotrval na území štátu doteraz a získal štátne občianstvo, je v súčasnosti v inom právnom postavení, než žiadateľ o azyl s príchodom v období po páde vlády Talibanu. Na postavenie cudzinca bude rovnako vplývať vstup jednej alebo oboch krajín do Európskej únie. Zvolená kategorizácia prisťahovalcov je preto výhodná pre definovanie podmienok ich integrácie do spoločnosti.

Žiadna skupina nebola vytvorená na základe zaradenia k určitému náboženstvu. Výstupy rozhovorov ukazujú, že ani iné než kresťanské vierovyznania, nie sú v súčasnosti prekážkou úspešnej integrácie, resp. konfesiónalna príslušnosť momentálne nezohráva rozhodujúcu úlohu. U moslimov nebol zaznamenaný výrazne kritický pohľad na spoločnosť, ktorý by vychádzal z konzervatívnych zásad islamu. Náboženstvo je vnímané ako osobná záležitosť, praktizujú ho prevažne v súkromí alebo navštevujú modlitebne v Bratislave. Hoci vyjadrenia respondentov moslimského vierovyznania zatiaľ nenaznačujú možné konflikty vychádzajúce z odlišných náboženských tradícií, pokusy preniesť importované kultúrne vzorce správania do života na Slovensku boli zaznamenané pracovníčkou sprostredkujúcou prácu azylantom z moslimských krajín. V období ramadánu mali moslimovia záujem pracovať hlavne v noci. Vedenie firmy pre výnimky nemalo pochopenie a prisťahovalci sa museli prispôbiť podmienkam zamestnávateľa. Na určité odlišnosti od príslušníkov domácej spoločnosti upozorňovali príslušníci pravoslávneho vierovyznania, tieto však súvisia viac s náboženskými obradmi, než s každodenným životom. Náboženské rituály vykonávajú buď v pravoslávnych chrámoch, alebo sa zúčastňujú ekumenických

obradov. Náboženstvo vnímajú ako časť svojho súkromia a navonok odlišnosti od väčšinového rímsko-katolíckeho obyvateľstva neprezentujú.

Z uvedených dôvodov boli cudzinci žijúci na Slovensku rozdelení do štyroch skupín. Prvá skupina je tvorená prisťahovalcami pôvodom z rôznych krajín, najmä Afriky, bývalých krajín socialistického bloku a niektorých ázijských krajín. Do Československa prišli ešte pred systémovou zmenou prevažne za účelom získania vzdelania alebo pracovných skúseností. V spoločnosti sú pomerne dobre integrovaní, ovládajú spisovný jazyk a keďže prvoradým faktorom priťahovania bolo v ich prípade získať vysokoškolské vzdelanie alebo pracovné skúsenosti, zastávajú v súčasnosti kvalifikované pracovné pozície. Časť z nich samostatne podniká a vytvára pracovné pozície pre svojich príbuzných, rodákov ale aj domáce obyvateľstvo. Väčšina disponuje slovenským štátnym občianstvom, hoci nie všetci oň požiadali, aj keď splnili požiadavky. Motiváciou nepoziadať o nové občianstvo je záujem nestratiť pôvodné.² Niektoré krajiny pôvodu totiž neumožňujú dvojité občianstvo: „*Ja by som chcel požiadať o slovenské občianstvo, ale musel by som oficiálne odmietnuť ruské občianstvo. A to by som nechcel.*“ Integrovať do spoločnosti prisťahovalcom z tejto skupiny pomáha najmä skutočnosť, že životných partnerov si našli väčšinou medzi Slovákami, resp. Slovenkami. V tejto skupine sa nachádza najviac jednotlivcov angažovaných v rôznych krajanských združeníach. Prostredníctvom nich udržujú vzájomný kontakt, poskytujú vzájomnú pomoc, pripomínajú si tradície, uchovávajú svoju kultúrnu identitu, artikulujú požiadavky smerom navonok a prezentujú krajinu pôvodu domácej spoločnosti.

Ďalšiu skupinu tvoria vojnoví a politickí utečenci. Po systémovej zmene prichádzali vo väčšom počte počas vojnového konfliktu v krajinách bývalej Juhoslávie a neskôr z konfliktných krajín ázijského kontinentu, najmä Iraku a Afganistanu, ale aj Číny a Gruzínska. Časť obyvateľov z krajín bývalej Juhoslávie prišla po vypuknutí vojny prevažne ako turisti a o azyl žiadať nemuseli, resp. neprihlásili sa ako utečenci. Niektorí z nich boli národnosťou Slováci alebo mali na Slovensku vzdialených príbuzných, čo im výrazne uľahčilo integráciu. A. z Bosny a Hercegoviny vysvetľuje svoj príchod na Slovensko nasledovne: „... *Nežiadali sme o azyl. My sme prišli s tým, že teda pôvodne to tak bolo, že pôjdeme niekam mimo krajiny len na dva-tri mesiace, na pol roka maximálne, kým sa situácia u nás neukľudní a potom sa vrátíme domov. My sme neboli politickí utečenci a my sme vôbec neboli utečenci, my sme prišli a neprihlásili sme sa ako utečenci. Prišli sme ako turisti, lebo sme nevedeli ako to chodí a tým, že sme mali nejaké peniaze, mohli sme si zaplatiť ubytovanie. Keď sme sa dopočuli cez veľvyslanectvo, že je nejaký utečenecký tábor pri Gabčíkove, boli sme sa tam pozrieť, no nemyslím si, že by som tam chcela žiť takým spôsobom, lebo som práceschopná, môžem pracovať a chcem pracovať a vôbec som nerozmýšľala nad tým že pôjdem niekde a budem čakať, že mi niekto dá kúsok chleba.*“

² V období uskutočňovania rozhovorov neplatila na Slovensku aktuálna legislatíva v oblasti poskytovania štátneho občianstva.

Komplikovanejšiu cestu o získanie povolenia na pobyt musia absolvovať súčasní utečenci z problémových oblastí, najmä Iraku a Afganistanu. Keďže Slovensko je vo svojej azylovej politike značne reštriktívne a koncept integračnej politiky je adresovaný cudzincom s legálnym pobytom, proces ich integrácie je otázný. Po neúspešnom azylovom procese musia opustiť územie republiky s následným zákazom vstupu. Neistota výsledku azylového procesu môže negatívne vplývať na celkovú ochotu učiť sa slovenský jazyk a začleniť sa do spoločnosti. Neochota integrovať sa môže vychádzať aj zo skutočnosti, že nelegálni migranti spravidla nie sú cieľovou skupinou integračnej politiky. Za určitých okolností sa ale môžu stať jej objektom. Platí to najmä v prípadoch imigrantov, „ktorí sa zdržiavajú v krajine dlhodobo nelegálne a sú aktívni na jej pracovnom trhu“ (Bargerová, Divinský, 2008, s. 17). V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že dopytovaní žiadatelia o azyl v uskutočnenom výskume pochádzali výlučne z radov aktívnych účastníkov na pracovnom trhu.

Tretiu silnú skupinu tvoria pracovní migranti. Rozdelení sú podľa toho, či pochádzajú z pôvodnej pätnástky krajín Európskej únie a investorských neeurópskych krajín ako napr. Južná Kórea a na Slovensku vykonávajú prevažne kvalifikované profesie s dobrou úrovňou finančného odmeňovania. Alebo je tvorená obyvateľmi iných štátov predovšetkým nástupníckych štátov Sovietskeho zväzu, najmä Ukrajiny a Ruska, ktorí sem prichádzajú ako reakcia na rozdiely v úrovni priemernej mzdy medzi oboma štátmi. Do tejto skupiny prisťahovalcov sú zaradení aj zamestnanci, ktorých účelom pobytu je podnikanie. Zahraniční zamestnanci veľkých investičných podnikov spravidla neuvažujú o dlhodobom zotrvaní na Slovensku a preto nie sú primárnym adresátom dlhodobej integračnej politiky. Túto skutočnosť prízvukoval aj predstaviteľ ministerstva práce Jozef Hudec, podľa ktorého by mali byť „adresátom integračnej politiky len záujemcovia o dlhodobý pobyt na Slovensku schopní kultúrne a jazykovo sa začleniť do autochtónnej spoločnosti“. Svojimi skúsenosťami z prvého kontaktu so slovenskou byrokraciou sa zamestnanci zahraničných investorov výrazne odlišujú od iných typov prisťahovalcov, keďže mnohé formality spojené s pobytom na Slovensku im vybavujú zamestnávateľské firmy. Aj medzi nimi sa však nájdu jednotlivci, ktorí vyjadrili kritické stanovisko na adresu slovenskej cudzineckej polície. Naopak medzi pracovníkmi a podnikateľmi z nečlenských krajín Európskej únie dominuje záujem zotrvať v krajine buď natrvalo alebo aspoň do dôchodku. Túto skutočnosť ovplyvňuje aj fakt, či na Slovensko prichádzajú so svojou rodinou, alebo sa im podarí nájsť životného partnera z radov príslušníkov domácej spoločnosti. V takomto prípade rastie motivácia usadiť sa natrvalo.

Napokon silnú a vnútorne heterogénnu skupinu tvoria prisťahovalci, ktorí sa na Slovensku usadili za účelom zachovania partnerstva, resp. zlúčenia rodiny. Zámerne bolo zvolené slovo „usadenie“ a nie „prisťahovanie“. To znamená, že prvotný dôvod príchodu na Slovensko mohol byť iný, napríklad práca alebo vzdelávanie, ale dôvodom na dlhodobý pobyt sa neskôr stalo manželstvo. Tento predpoklad nevylučuje skupinu cudzincov, ktorí na

Slovensko imigrovali primárne z dôvodu vytvorenia manželského zväzku. Veľká časť spoznala svojich partnerov mimo územia Slovenska. Uvedená kategória prisťahovalcov má vytvorené pozitívne podmienky na rýchlu integráciu, pretože primárnu pomoc nachádzajú v osobe svojho životného partnera a jeho blízkej rodiny, ak jeden z partnerov patrí k príslušníkom autochtónnej spoločnosti. V tomto prípade preberá partner/ka a rodina úlohu sprostredkovateľa informácií o kultúre, jazyku, právnych noriem či politickej kultúre cieľovej krajiny. Pokiaľ ani jeden z partnerov nie je občanom Slovenskej republiky, proces zlučovania rodiny je komplikovanejší. Zo strany štátu prisťahovalci narádzajú na rôzne byrokratické prekážky, uvedené nižšie. Pod zlúčením rodiny sa nerozumie len spájanie partnerstiev, ale sem patrí aj imigrácia detí za svojimi rodičmi. V takomto prípade je zlučovanie rodiny upravené rovnakými právnymi predpismi.

Špecifickou kategóriou sú prisťahovalci z Českej republiky. Česi patrili dlhodobo k najväčším skupinám prichádzajúcich na Slovensko, pokiaľ ich nepredbehli imigranti z Rumunska. Podobné postavenie majú aj občania pôvodom z Maďarska, pokiaľ sa usádzajú v južných, jazykovo zmiešaných oblastiach. Neznalosť slovenčiny obom skupinám nespôsobuje problémy v integrácii. Sú občanmi Európskej únie a ovládajú jazyk, ktorým sa dorozumejú v styku so štátnymi úradmi. Prisťahovalcom z Českej republiky umožňuje používať materinský jazyk zákon o štátnom jazyku. Podľa zákona je možné používať materinský jazyk, ak spĺňa požiadavku základnej zrozumiteľnosti. V prípade maďarčiny na komunálnej a okresnej úrovni, ak v obci alebo v meste žije minimálne 20 percent príslušníkov maďarskej menšiny. K problémom nedochádza ani v akceptovaní kultúrnych vzorcov správania, keďže kultúra je prakticky podobná alebo totožná s kultúrou domácej spoločnosti, resp. autochtónnej maďarskej menšiny. V prípade Maďarov s pobytom na Slovensku môžu vznikať problémy, s ktorými sa pravidelne stretávajú aj príslušníci autochtónnej maďarskej menšiny. Úprava postavenia Maďarov žijúcich na Slovensku je zahrnutá do menšinovej politiky, nie do politiky integračnej. Z týchto dôvodov nie je skupina Maďarov ani Čechov vnímaná ako primárny adresát slovenskej migračnej, resp. integračnej politiky.

3.2. Osvojovanie jazyka

Hoci sa Slovensko svojim konceptom integračnej politiky z mája 2009 priblížilo modelu individuálnej občianskej integrácie, ktorý ako jednu z nevyhnutných podmienok začlenenia predpokladá znalosť jazyka autochtónnej spoločnosti, patria okolnosti osvojovania slovenčiny doteraz k slabším článkom v procese integrácie cudzincov žijúcich na Slovensku. Neznalosť jazyka patrí medzi výrazné prekážky v integrácii a emancipácii s domácim obyvateľstvom. Respondent z Ukrajiny potvrdzuje tento

predpoklad slovami: „...keď som prišiel, tak to bol možno jediný diskriminačný moment. Keď som sa zamestnal, tak my sme sa dohodli na nejakom plate, myslím, že to bolo 10.000 v hrubom, a keď som nastúpil, tak dali mi podpísať zmluvu na osem tisíc a argument majiteľa firmy bol, že Oleg neviete ešte po slovensky...“ Hoci súkromné firmy nemusia vyžadovať od zamestnancov ovládanie jazyka, vyššie uvedený príklad svedčí o možných prípadoch diskriminácie. Ovládanie slovenčiny je podľa Zákona o štátnom jazyku podmienkou pre zamestnanie alebo vykonávanie funkcie vo verejnoprávnom orgáne, v oblasti dopravy a spojov ako aj v ozbrojených zložkách a hasičských jednotkách (Zákon č. 357/2009 Z. z.).

V krajinách s dlhodobou skúsenosťou s integráciou prisťahovalcov štát pre tento účel vytvára optimálne podmienky. Ako vhodný prostriedok integrácie sa osvedčili jazykové kurzy organizované štátom, resp. samosprávami a mimovládnyimi organizáciami s finančnou podporou štátu. Kurzy majú pomôcť cudzincom lepšie sa zorientovať a presadiť sa na trhu práce, vytvárať vzťahy v sociálnom prostredí a napomáhať v procese občianskej a kultúrnej participácie. Otázne bolo, či v tejto oblasti aj Slovenská republika vyvíja aktivity v dostatočnej miere. Z rozhovorov vyplýva skutočnosť, že slovenčinu sa prisťahovalci učili prevažne sami bez pomoci štátnych orgánov alebo mimovládnych organizácií. Výnimku tvoria azylanti v azylových táboroch, kde prisťahovalci môžu navštevovať kurzy slovenčiny a osvojiť si nielen jazyk, ale aj vedomosti o hostiteľskej krajine a pripravovať sa na situácie z bežného života. Problémom je, že vyučovanie nie je povinné a mnohí obyvatelia utečeneckých táborov kurzy slovenčiny nenavštevujú. Jeden z respondentov to vysvetľuje nasledovne: „Poviem príklad, keď sa dostalo sem 10 000 utečencov ročne a na konci roka ich zostalo len 100 a zvyšok odišiel odtiaľto. Bola to len cesta z Ukrajiny cez Slovensko. A tým pádom sa utečenci zaoberali inými jazykmi ako angličtina a iné.“ Nízky záujem utečencov o slovenský jazyk nevyplýva teda iba z reštrikčnej azylovej politiky, ale aj z nezájmu zotrvať v slovenských utečeneckých táboroch, resp. na Slovensku. Podmienky v zariadeniach pre utečencov boli opisované prevažne negatívne. „Boli tam ostnaté drôty na plotoch a ochranka, ktorá nám zakázala svojvoľný pohyb. Tým pádom sme mali pocit, že sme sa uväznili a treba odtiaľ utiecť.“ V radoch žiadateľov o azyl panuje presvedčenie, že životné podmienky sú na Slovensku nevýhodnejšie než v okolitých štátoch: „V porovnaní s Rakúskom, kde sme dostávali 350 eur mesačne, tak na Slovensku to bolo 372 korún mesačne.“ Len v ojedinelých prípadoch boli skúsenosti z pobytu v azylových táboroch popísané pozitívne. Po opustení tábora klesá možnosť využiť pomoc štátu pri osvojení si jazyka autochtónnej spoločnosti. Po získaní pracovného miesta je záujem o vyučovanie minimálny. Ovplyvnený je aj potrebou hradiť si časť nákladov z vlastného rozpočtu. V takomto prípade nastupuje úloha úzkeho sociálneho prostredia, spolupracovníkov, priateľov a životných partnerov. V niektorých prípadoch bolo vyučovanie opisované ako neefektívne. Väčší dôraz bol položený na učenie sa priamo medzi ľuďmi. Ak chce byť štát v integračnej politike úspešný, mal by do budúcnosti vyvinúť väčšiu snahu o vytvorenie motivácie pre cudzincov osvojiť si jazyk domácej

spoločnosti. Nemožno tvrdiť, že u prisťahovalcov chýba motivácia, pretože neovládanie jazyka aj skupina respondentov považuje za výraznú prekážku na trhu práce. Chýbajú však adekvátne podmienky na jej výučbu. V tomto prípade je potrebné prehodnotiť metódy jazykovej prípravy pre cudzincov. Vytvoriť nové učebnice s modernými spôsobmi výučby a rozšíriť okruhy ľudí s právom poskytovať jazykovú prípravu. Adresnejšou podporou cez granty, o ktoré by sa mohli uchádzať samosprávy, mimovládne združenia a rovnako aj vzdelávacie inštitúcie, od rôznych typov stredných škôl po univerzity, by v budúcnosti mohla Slovenská republika aktívne pristúpiť k efektívnejšej realizácii svojej integračnej politiky. Z tohto procesu nemožno vylúčiť ani jednotlivcov. Cenová dostupnosť je dôležitým predpokladom pre úspešné zapojenie prisťahovalcov, pretože vzdelávacie služby si nemôže dovoliť financovať každý z vlastných zdrojov, predovšetkým nižšie príjmové skupiny a viacčlenné rodiny. Pozitívom je, že prijatá koncepcia integračnej politiky predpokladá možnosť poskytovania jazykovej prípravy súkromnými osobami pri vzdelávaní detí prisťahovalcov. Hlavnú prekážkou takejto formy pomoci zatiaľ tvorí nedostatok finančných prostriedkov.

Výhodné podmienky pre osvojenie jazyka majú zahraniční zamestnanci veľkých investorských podnikov, ktorí sa so základmi slovenčiny zoznámili buď už v domovskej krajine alebo na kurzoch sprostredkovaných zamestnávateľom: *„Ešte pred odchodom na Slovensko som v Kórei študoval na univerzite slovenský jazyk. Študoval som tri mesiace a to každý pracovný deň od ôsmej hodiny do piatej hodiny večer.“* Rovnako priaznivé podmienky majú cudzinci prichádzajúci na Slovensko za účelom zlúčenia rodiny, kde práve životný partner a blízka rodina efektívne preberajú funkciu učiteľov jazyka domácej spoločnosti. Medzi výhody patrí aj národnosť prisťahovalca, nejde však o pravidlo. Ak ide o prisťahovalca z Českej republiky, problém v dorozumení sa, či už v styku so štátnymi úradmi alebo s verejnosťou, prakticky neexistuje. Rýchle osvojenie jazyka bolo zaznamenané u cudzincov pôvodom zo slovanských štátov (Chorvátska, Poľska, Srbska, Ukrajiny): *„... trvalo mi nejaké tri mesiace, kým som sa naučila trošku rozprávať, rozumieť som rozumela, ale s rozprávaním to bolo horšie.“*

Dostatočnú znalosť ovládania domáceho jazyka pre proces integrácie považoval za rozhodujúcu aj riaditeľ odboru migrácie a integrácie. Zároveň poukázal na ďalšie možnosti, ako v tomto smere postupovať: *„... vidíme to v rámci starých klasických imigrantských krajín ... kde prisťahovalci robia prvé skúšky v zahraničí cez ambasády a úloha ministerstva zahraničných vecí bude musieť byť oveľa výraznejšia ako je ... migrant musí na ambasáde dostať prvé informácie aj o tom, či tá krajina je vhodná pre neho, pre jeho realizáciu ...“* Presunúť časť zodpovednosti za integráciu cudzincov na zastupiteľstvá v zdrojových štátoch je vhodným nástrojom ako zvýšiť pravdepodobnosť úspešného presadenia na trhu práce a z toho plynúceho harmonického začlenenia imigrantov do domácej spoločnosti. Problémom tejto predstavy je nedostatočná príprava jednotlivých ministerstiev realizovať

uznesenie vlády o integrácii cudzincov a uprednostnenie rady ďalších problémov s vyššou mierou priority než je integrácia cudzincov.

3.3. Spolunažívanie s väčšinovým obyvateľstvom

Napriek skutočnosti, že Slovensko v niektorých čiastkových dokumentoch v minulosti prezentovalo záujem o multikultúrny rozmer integrácie prisťahovalcov, nebol tento zámer naplnený ani z pohľadu samotných subjektov integrácie. Cudzinci žijú na Slovensku zväčša bez aktívneho angažovania na uchovávaní a šírení svojej vlastnej národnej alebo etnickej identity. Z pohľadu geografického rozmiestnenia prisťahovalci žijú značne atomizovaní. Nemajú sklony vytvárať do seba uzatvorené komunity, skôr naopak, pomerne vysoký počet cudzincov sa integruje cez uzatváranie zmiešaných manželstiev. Sobáše s príslušníkmi domácej spoločnosti a difúzne rozmiestnenie prisťahovalcov sú hlavnými prekážkami pre aktívnejšie občianske združovanie. Na Slovensku zatiaľ absentujú veľké uzatvorené a dobre organizované komunity cudzincov, ktoré by vedeli aktívnejšie prezentovať požiadavky adresované štátnym orgánom na podporu svojej kultúry. Na druhej strane je potrebné uviesť, že takéto požiadavky nezazneli ani zo strany dopytovaných prisťahovalcov. Pri otázke ohľadom rešpektovania tradícií respondenti zväčša upozorňovali na zatiaľ pre harmonické spolunažívanie marginálne rozdiely v podobe iných rituálov počas vianočných a veľkonočných sviatkov, sviatku menín, štátnych sviatkov, odlišného stolovania, kultúry obliekania alebo zvyklostí pri uvádzaní akademických titulov. Respondent pôvodom z Egypta, s občianstvom Holandského kráľovstva, porovnáva aj iné aspekty života na Slovensku: „*Nešlo mi do hlavy napríklad to tu mafiánsky systém, čo vy máte. To tu prvý krát som videl. ... Môj primátor mesta v Holandsku, on príde ku mne ... sedí so mnou, opýta sa, ako sa máte, ako sa darí, čo je nové, čo není nové a to je demokracia. To není na Slovensku. Je to tu horšie ako v Afrike. Myslím, ako slovenský systém je veľmi zlý. ... No nepáčil sa mi systém. Nerozumel som tomu. ... Ako politik alebo mafián môže robiť všetko. ... Je normálne, keď príde mafián a ja musím nechať stôl pre neho?*“ Niektorí respondenti upozorňovali na príliš materiálny spôsob života a neosobné vzťahy medzi Slovákmi: Podľa O. z Ukrajiny: „*Skrátka my máme oveľa väčšiu amplitúdu tých ľudských vzťahov, že jednoducho, keď niekto ľúbi, tak strašne, keď niekto kamarát, tak strašne, ale na Slovensku sa to zužuje, že čau čau, tak povrchne. Naše vzťahy sa mi zdajú trochu hlbšie ...*“ Alebo podľa O. z Rumunska: „*Na Slovensku sa žije takým uponáhľaným životom. Len práca, rýchlo z práce domov, ešte aj domov si nosia robotu z práce, ale nenájdu si chvíľu voľného času, čo by trávili kľudne, pokojne či už doma, ale v kruhu priateľov. Tu na Slovensku je to rarita.*“ Obdobné názory je možné považovať za subjektívne pohľady na spoločnosť a nemožno ich paušalizovať ako názor všetkých prisťahovalcov. Napokon respondentka z Číny by s vyššie citovanými

názormi nesúhlasila: „.... sme cítili, že Slováci sú takí kvalitní ľudia, lebo oni majú veľké srdce.“ Z rozhovorov vyplýva, že prisťahovalci zo štátov s kresťanskou tradíciou, obyvatelia nepraktizujúci náboženstvo a ľudia bez vierovyznania nevnímajú výrazné rozdiely medzi slovenskou a svoju pôvodnou kultúrou. Ak oslovení respondenti poukázali na zásadné rozdiely medzi dvomi krajinami, vzťahovali sa väčšinou na politické aspekty (demokracia vs. diktatúra, mier vs. vojna), na kontakt s úradmi (byrokracia vs. ešte väčšia byrokracia), princípy fungovania ekonomiky (možnosť podnikat' vs. obmedzené možnosti podnikania, obchody plné kvalitného tovaru vs. prázdne výklady, flexibilita obchodníkov vs. ťažkopádnosť poskytovateľov služieb) a mieru korupcie. Väčšina uvedených rozdielov nebola zásadného kultúrneho alebo náboženského charakteru. Táto skutočnosť je považovaná za dôležitý predpoklad harmonického spolunažívania medzi Slovákami a prisťahovalcami s kresťanským vierovyznaním, bez vierovyznania, resp. ateistov. Narušené samozrejme môže byť inými skutočnosťami, ktoré ešte budú v texte uvedené.

Zvláštna pozornosť bola pri tejto otázke venovaná respondentom s iným, než kresťanským vierovyznaním, predovšetkým moslimom. Ako už bolo vyššie uvedené, moslimovia žijúci na Slovensku sa prevažne vedia prispôbiť tradíciám slovenskej spoločnosti a buď ich oslavujú spoločne, alebo svoje vlastné tradície dodržiajú v súkromí. Pravidelné modlenie v spoločnej modlitebni alebo individuálne počas dňa, odmietanie bravčového mäsa a alkoholu, dôraz na hodnotu vzdelania, úcta k rodičom a vytváranie pevnejších rodinných väzieb nepatria medzi podmienky priečiace sa kultúre domácej spoločnosti, ba naopak, môžu v niektorých prípadoch slúžiť ako príklad pre autochtónnych obyvateľov. Takéto doteraz zväčša harmonické spolunažívanie však v budúcnosti nemusí byť samozrejmosťou. V prípade, ak by sa komunity prisťahovalcov a to nielen z radov moslimov, ale rôznych národností alebo náboženských skupín, v budúcnosti výrazne rozšírili, nemožno vylúčiť radikálnejšiu artikuláciu požiadaviek na uznanie svojej kultúry. Kompetentné orgány štátu by mali sledovať požiadavky iných než kresťanských náboženských skupín a patrične svoju integračnú politiku modifikovať. V Konceptii integrácie cudzincov v SR z mája 2009 nie je začleňovaniu príslušníkov náboženských skupín venovaná dostatočná pozornosť, hoci sa v dokumente upozorňuje na nespokojnosť prisťahovalcov moslimského vierovyznania z nemožnosti navštevovať modlitby v mešitách a existujúcich predsudkov domáceho obyvateľstva voči vyznávačom islamu (Konceptia, 2009).

S témou dodržiavania tradícií v novom prostredí bola úzko spätá aj otázka spolunažívania s domácim obyvateľstvom a možné prejavy šovinizmu alebo rasizmu. Predpokladom harmonickej koexistencie nie je len rešpektovanie kultúry autochtónnej spoločnosti zo strany imigrantov, ale rovnako akceptovanie prisťahovalectva domácim obyvateľstvom. Osobné skúsenosti s otvoreným rasizmom alebo nepriateľstvom voči cudzincom uviedlo len niekoľko respondentov. Výslovne negatívne skúsenosti má v tomto ohľade obyvateľka pôvodom z Kuby. Napriek svojej bielej pleti jej skúsenosti s „*hlbokými*

predsudkami, rasizmom a nepriateľstvom“ domáceho obyvateľstva ju prinútili zmeniť miesto bydliska až za hranice Slovenskej republiky: „... *my decision to move here was the worst decision I ever made.*“ Aj podľa respondentky z Rumunska rasizmus na Slovensku existuje: „*Jeden môj priateľ s Rumunska sa s rasizmom stretol. Je tmavšej pleti, tak si ho pomýlili s Cigánmi, alebo radšej s Rómami? Musel im vysvetľovať, že on nie je Cigán, on je len občan Rumunska a chce sa u nich zamestnať.*“ Niektorí respondenti inej, než bielej pleti, resp. iných než európskych črt tváre, na rasizmus poukazovali ako na prejav určitej skupiny ľudí. Respondentka z Číny a pracovník z Južnej Kórey ich pomenovali priamo: „*Naši dvaja mladí kuchári sa stretli s dvomi mladými skinheadmi.*“ – „*Doteraz nebol veľký problém. Ale niekedy... Poznáte skinheadi, sme stretli jedenkrát v centre, začali nás biť. Potom sme utiekli.*“ Hoci s rasizmom časť respondentov mala skúsenosti, nepovažuje ho za generálnu vlastnosť slovenskej spoločnosti. Ako však z rozhovorov vyplýva, určité predsudky voči cudzincom sa môžu prejavovať v inom než rasistickom poňatí. Vyplývajú zo skutočnosti, že cudzinci sú na Slovensku zamestnaní. Na pracovnom trhu vystupujú v pozícii konkurencie domácim pracovníkom. V budúcnosti by sa mohli práve pre tento dôvod rozšíriť predsudky voči prisťahovalcom. Voči skupine pracovným migrantom, ktorí sú ochotní pracovať za nižšiu mzdu než príslušníci autochtónnej spoločnosti. Tento predpoklad môže nadobudnúť reálnejšie kontúry, pokiaľ ponuka pracovnej sily cudzincov bude rásť rýchlejšie, než dopyt na pracovnom trhu. Ak by sa po prekonaní následkov finančnej krízy rozhodla vláda Slovenskej republiky riešiť ekonomické a demografické problémy práve prisťahovalectvom, bude nevyhnuté pôsobiť smerom na verejnosť pozitívnym vysvetľovaním.

Vzťahy medzi príslušníkmi domácej spoločnosti a prisťahovalcami môžu ovplyvňovať ešte dve skutočnosti: reminiscencie z minulosti a aktuálne bilaterálne vzťahy medzi krajinou pôvodu a Slovenskom. V prvom prípade je v slovenskej politickej mytológii za najväčšieho nepriateľa Slovenska považované Maďarsko. Doteraz však nebola zaznamenaná mohutnejšia imigrácia občanov Maďarskej republiky na územie Slovenska, aj keď Maďari patria do skupiny s vyššou mierou mobility smerom do Slovenskej republiky. Mobilita ľudí medzi oboma krajinami je prevažne cyklická v prípade zamestnaných v blízkosti hraníc alebo krátkodobá v prípade turistov. Vzhľadom na podobné hospodárske podmienky sa výraznejšia migrácia medzi oboma štátmi v najbližšom čase nepredpokladá. Druhý prípad zhoršenia vzťahov môže byť závažnejší. O. z Ukrajiny upozornil na zvýšený nárast ironických poznámok spolupracovníkov na svoju adresu v čase konfliktu medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou v otázke železničného skenera a v období plynovej krízy na začiatku roku 2009: „*Uvedomil som si, že bolo len málo treba, aby našťval jeden národ proti druhému národu..... za dva dni 99 percent Slovákov neverí Ukrajincom ... pretože stopli plyn.*“ Zhoršené bilaterálne vzťahy sa tak môžu negatívne odraziť na ochote akceptovať cudzincov na území cieľového štátu domácou spoločnosťou. Na druhej strane zlepšenie medzištátnych vzťahov alebo pozitívny mediálny obraz napomáha harmonickému spolunažívaniu s prisťahovalcami.

Napr. po zisku dvoch medailí na Zimných olympijských hrách 2010 pre Slovensko, biatlonistkou Anastaziou Kuzminovou pôvodom z Ruska, sa na najväčšom slovenskom blogovacom serveri sme.sk objavilo niekoľko článkov podporujúcich prisťahovalectvo cudzincov. Na pohľad autochtónneho obyvateľstva na prisťahovalcov môžu tak pozitívne ako aj negatívne vplývať viaceré faktory. Zhoršuje ju zvýšená medializácia kriminality prisťahovalcov alebo odlišné vnímanie importovanej kultúry, napr. islamu. Štát by v súlade s cieľmi svojej integračnej politiky v tomto prípade nemal len hľadať spôsoby, ako cudzincov integrovať, ale mal by vytvárať vhodné prostredie na primeranú akceptáciu inej kultúry zo strany pôvodného obyvateľstva. S predpokladom, že prisťahovalci budú akceptovať kultúru, právne a politické tradície spoločnosti hostiteľského štátu. Politikou zoznamovania s fenoménom prisťahovalectva by štát mal začať už pri mladej generácii na základných a stredných školách. Pre mladého človeka je frustrujúce a pre jeho ďalší život v novom prostredí rozhodujúce, pokiaľ ho kolektív neprijme len kvôli príslušnosti k inej národnosti. Evita z Rumunska opisuje svoju negatívnu skúsenosť s prijatím spolužiakov na základnej škole: *„Nakoľko som prišla do základnej školy, do piatej triedy, všetci vedeli že som z Rumunska. Nadávali mi, že som Rumunka. Až na pár jedincov ma do kolektívu neprijali. V podstate až do ukončenia základnej školy, som bola Rumunka ... vysmievali sa, bez toho aby mali nejaké informácie o mne, alebo o krajine. ... Nakoľko ani učitelia mi moc nepomáhali, z jednotkárky v Rumunsku som skončila na trojky, na štvorky, takže to bolo dosť také neprijemné.“*

3.4. Skúsenosti na trhu práce

Jedna z nosných otázok výskumu sa týkala uplatnenia na trhu práce. Slovenská republika sa stala najmä v období svojho ekonomického rastu až do začiatku finančnej krízy atraktívnym prostredím pre časť pracovníkov z krajín, kde je priemerná mzda na nižšej úrovni. Byť zamestnaný patrí medzi základné piliere úspešnej integrácie prisťahovalcov aj podľa koncepcie slovenskej integračnej politiky. Okrem pravidelného príjmu pôsobí pracovný kolektív ako sprostredkovateľ informácií o spoločnosti hostiteľskej krajiny, ako vhodný priestor na osvojenie jazykových znalostí a prostriedok na vytváranie pevných sociálnych väzieb na domáce obyvateľstvo. Tento predpoklad neplatí absolútne. Nevzťahuje sa bezvýhradne na vedúcich zamestnancov veľkých investičných podnikov, ktorí sa tak v práci, ako aj vo svojom voľnom čase, pohybujú prevažne medzi krajanmi, ich dorozumievacím jazykom je okrem materského najmä angličtina, kontakt s úradmi sprostredkováva firma, v prípade potreby majú k dispozícii tlmočníka a na Slovensku pôsobia len na určité vopred stanovené časové obdobie.

V kontexte pracovnej integrácie sa odpovede respondentov zaradených podľa vyššie uvedených štyroch skupín značne odlišovali. Najrýchlejšie sa na pracovnom trhu uplatňovali už zmienení zamestnanci zahraničných investičných firiem. Hovoriť v ich prípade o úspešnom presadení sa na slovenskom trhu práce je otázne, pretože na Slovensko prišli ako pracovníci materskej spoločnosti so sídlom v zahraničí. Svoju pracovnú silu ponúkali pôvodne v krajine pôvodu nie na Slovensku. Výhodnú východiskovú pozíciu mali prisťahovalci zo západnej Európy, ktorí sa na Slovensku usadili v dôsledku zlúčenia rodiny: *„S uplatnením som problém nemal, nakoľko ovládam viacero svetových jazykov, čo na Slovensku v tom čase bola rarita. Bol nedostatok odborníkov, ktorí ovládali aj jazyky.“* Úspešne na slovenskom trhu práce pôsobia aj prisťahovalci s príchodom pred rokom 1989. Väčšina z nich disponuje štátnym občianstvom, ovládajú spisovný jazyk a tí, ktorí pricestovali za účelom vysokoškolského vzdelania, vykonávajú kvalifikované profesie (lekári, architekti, univerzitní učitelia) alebo podnikajú. Problém zamestnať sa mali najmä žiadatelia o azyl. Bývalá riaditeľka personálnej agentúry vidí príčinu tohto stavu v neochote slovenských firiem zamestnávať cudzincov bez priznaného azylu: *„... nechceli týchto ľudí vôbec za žiadnu cenu. Slovinci majú absolútnu obavu a jednak tu nikto ešte nerobil tak, že by takýchto ľudí dával niekde do fabriky.“* Problém s uplatnením sa na trhu práce nespočíva len v negatívnom prístupe domácich firiem v otázke zamestnávania azylantov. Ďaleko závažnejšia je slabá znalosť domáceho jazyka a v neposlednom rade administratívne prekážky. Príklad negatívnych skúseností s byrokraciou predstavuje respondent z Abcházsk. Absolventovi bakalárskeho stupňa, ktorého štúdium prerušila vojna, nemôžu na Slovensku uznať diplom o vzdelaní: *„Ja mám kópiu diplomu, ale bez dokladov, kde bude fotka a ďalšie potrebné informácie, nemám možnosť uplatnenia s diplomom, dokonca si nemôžem spraviť ani vodičský preukaz.“* Jeho skúsenosť, ale aj niektorých ďalších respondentov, poukazuje na potrebu nájsť spôsoby ako verifikovať doklady o vzdelaní žiadateľov o azyl a zapojiť tak vysokokvalifikovaných pracovníkov do pracovného procesu. Získať zamestnanie je jednou z mála príležitostí ako opustiť utečenecký tábor a spoznávať realitu v novom prostredí. Pozitívne možno vnímať fakt, že Konceptia integrácie cudzincov v Slovenskej republike si za jednu zo svojich úloh stanovuje zaviesť „alternatívne postupy uznávania dosiahnutého vzdelania v prípadoch, keď získanú kvalifikáciu nemožno preukázať dokladmi o vzdelaní a odbornej praxi“ (Konceptia, 2009).

Rozmanité skúsenosti s uplatnením na trhu práce má práve skupina pracovných migrantov z iných než členských štátov Európskej únie. Veľká časť poukazovala na lepšie platové podmienky na Slovensku než v krajine pôvodu. Respondentka z Číny za priaznivý faktor považovala vhodné podmienky na podnikanie. V niektorých prípadoch ekonomických migrantov z krajín východnej Európy a Ázie sa ako problém ukázala byť diskriminácia na pracovnom trhu oproti domácomu obyvateľstvu: *„Už v 1993-1994 ... nám na Úrade práce povedali, že my si môžeme vybrať také miesto, ktoré odmietne občan Slovenskej republiky, až*

potom my môžeme dostať to miesto.“ Časť ekonomických migrantov poukázala na prietahy v uznávaní dokladov o vzdelaní, ale jednalo sa skôr o ojedinelé prípady: *„Vyštudovala som na Moskovskej univerzite archívniectvo a históriu. Veď toto bolo najväčší môj problém, že mi školu nechceli uznať. Že Slovensko neuznáva tituly z tejto univerzity.*“ Väčšina respondentov si prácu našla sama, ale objavili sa už aj prípady, kedy sprostredkovateľ práce bol rodinný príslušník alebo známy pochádzajúci z rovnakej krajiny. Krajania v takýchto prípadoch nevystupujú len ako sprostredkovatelia práce, ale ako kontaktné osoby a tlmočníci v styku so štátnymi úradmi. Z rozhovorov vyplýva, že vplyv sociálnych sietí vytvorených na Slovensku nie je v prípade následnej pracovnej migrácie silný, ale existuje a nemožno vylúčiť, že s nárastom počtu cudzincov sa bude ich význam zväčšovať.

3.5. Politická integrácia

Jedna z otázok v úvodnom dotazníku smerovala k voličskému správaniu prisťahovalcov. Táto téma vo výskume integrácie cudzincov zatiaľ výrazne absentuje, ale rastom počtu prisťahovalcov so štátnym občianstvom sa zvyšuje jej význam. Štátna príslušnosť je bazálnou podmienkou pre právo voliť reprezentantov do Národnej rady Slovenskej republiky a právo voliť hlavu štátu. Ostatní migranti sa z pohľadu politickej participácie nachádzajú vo zvláštnej situácii. Na jednej strane nemajú občianstvo, ktoré je základným predpokladom aktívnej účasti na verejnom živote. Na strane druhej disponujú pracovným a pobytoým povolením. Sú závislí na rozhodnutiach politických orgánov, ale nemajú právo byť ich súčasťou (Hammar, 1985). To ale neznamená, že prisťahovalci nemôžu byť inak občiansky alebo politicky angažovaní. Článok 30 Ústavy Slovenskej republiky zabezpečuje cudzincom právo voliť a byť volení do orgánov na komunálnej a regionálnej úrovni. Okrem volebného práva má prisťahovalec bez štátneho občianstva možnosť využívať ostatné politické práva, hoci niektoré len v obmedzenej miere. Ide predovšetkým o právo na slobodné zhromažďovanie a združovanie. Právo združovať sa vytvára priestor na zakladanie rôznych organizácií vo forme občianskych združení. Prostredníctvom organizovaných komunit majú prisťahovalci možnosť efektívnejšie komunikovať so štátom a miestnou samosprávou, ale aj príležitosť uchovávať svoju kultúru, jazyk a náboženstvo. V prípade združovania sa v doteraz neregistrovanej cirkvi je právo združovať sa obmedzené právnou normou, ktorá na registráciu cirkví požaduje 20 000 podpisov členov. Táto požiadavka znevýhodňuje na Slovensku najmä moslimov, ktorých je viac ako členov niektorých ďalších už registrovaných náboženských spoločenstiev.

Záujem o kvantitatívny výskum voličského správania naturalizovaných občanov Slovenskej republiky komplikuje absencia štatistických dát. Žiadna slovenská štátna inštitúcia na prieskum verejnej mienky nerobila v ostatných voľbách tzv. exit poll, pomocou

ktorého by mohli byť získané údaje o voličských preferenciách nielen autochtónnych obyvateľov, ale aj cudzincov so získaným štátnym občianstvom. Hoci kvalitatívny výskum nie je primeranou metódou zisťovania voličských preferencií, bola aj táto otázka položená účastníkom výskumu. Prevažná väčšina nemohla na túto otázku odpovedať, keďže predpokladom oprávnenia voliť je štátne občianstvo, ktorým väčšina respondentov nedisponovala. Počas rozhovoru viacerí respondenti, vrátane tých bez slovenského štátneho občianstva, pri otázke o záujem o politiku na Slovensku reagovalo záporne. Z celkového počtu 58 disponovalo právom voliť 28 dopytovaných. Polovica svoje volebné právo v parlamentných voľbách 2006 ani v prezidentských voľbách 2009 nevyužila. Na jednej strane bol síce zaznamenaný nezáujem o politickú participáciu prisťahovalcov žijúcich na Slovensku, ale v porovnaní s voličským správaním domáceho obyvateľstva netvorí špecifickú skupinu voličov. Z kladných odpovedí na otázku o voličských preferenciách nevyplýva žiadny výrazný sklon k určitej politickej strane. Podporu zaznamenali prevažne Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana a Smer – Sociálna demokracia. Obe strany v dotazníku prevažovali. Táto skutočnosť sa dá vysvetliť na jednej strane tým, že obe strany sú na pravom alebo ľavom spektre dominantné a vykazujú prvky všefudových strán, ktoré sú svojim programom zrozumiteľné aj pre prisťahovalcov. Na strane druhej respondenti boli oslovení prevažne z bratislavského a trnavského regiónu, kde majú podporu najmä obe uvedené stranické formácie. Aj v takom prípade platí téza, že voličské správanie naturalizovaných cudzincov nevykazuje významné posuny v porovnaní s voličským správaním domáceho obyvateľstva. V jednom prípade boli sympatie vyjadrené Slovenskej národnej strane, ktorá na verejnosti pôsobí s antimadžarskou a antirómskou agendou, a rovnako v jednom prípade Kresťansko-demokratickému hnutiu, u ktorého boli v minulosti zaznamenané viaceré rezervované reakcie na alternatívu riešiť demografické a ekonomické problémy európskych krajín prisťahovalectvom. Rôznorodé stranické preferencie poukazujú na skutočnosť, že prisťahovalci zatiaľ nevnímajú vybrané politické strany ako protiprisťahovalecké a ich volebné rozhodnutie nie je determinované postojom strán k otázke imigrácie. Voličské správanie spolu s ďalšími formami politickej participácie prisťahovalcov ostáva stále neprebádanou témou a ukazuje sa ako výzva pre ďalší výskum migrácie na Slovensku. Výskum by však mal byť založený na kombinácii kvantitatívneho zberu údajov s následným kvalitatívnym prehľbovaním zistených skutočností.

Súčasť úvodného dotazníka tvorila otázka o občianskej participácii formou formálneho alebo aktívneho členstva v niektorej krajanskej alebo domácej organizácii. Respondenti len v ojedinelých prípadoch uvádzali, že sú členmi politického alebo občianskeho združenia. Členstvo v politickej strane neuviedol nikto. V prípade nízkeho záujmu organizovania v slovenských organizáciách je problém identifikovateľný predovšetkým v podmienkach členstva. Primárnou podmienkou členstva v politických stranách zakotvenou v ústave je štátne občianstvo. Z ostatných slovenských organizácií

uvádzali dopytovaní profesijné komory (lekárov a zdravotných sestier), Maticu slovenskú (zahraniční Slováci s návratom na Slovensko) a rôzne združenia športovcov. Spomedzi krajských organizácií boli respondenti buď formálne alebo aktívne zapojení do Zväzu Afgancov na Slovensku, Zväzu Rusov na Slovensku, Zväzu afrických občanov a do Chorvátsko-slovenskej spoločnosti.

3.6. Byrokracia

Skúsenosti respondentov so slovenskými úradmi patria medzi najviac kritizovanú oblasť integrácie cudzincov v Slovenskej republike. Úradníci sú v očiach mnohých prisťahovalcov ľuďmi na nesprávnych miestach. V styku s úradmi pristupujú s nedôverou. N. z Francúzska videl v byrokracii významnú prekážku pre rozbehnutie svojho podnikania: *„Úrady sú katastrofa! Byrokracia a neochota úradníkov, to som nezažil v žiadnej krajine doteraz. Keď prídete za päť minút dvanásť tak máte smolu, pretože na úrade už nikoho nenájdete.“* R. z Abcházska čakal niekoľko mesiacov na rozhodnutie Najvyššieho súdu o odvolaní voči rozhodnutiu úradov, ktoré zamietli jeho žiadosť o azyl. Voči schopnostiam advokátok obhájiť ho na súde, ale aj voči celkovému procesu udeľovania azylu, vyjadril pochybnosti: *„Sú to väčšinou právničky, ktoré nedávno ukončili vysokú školu. Nevie, či to dokážu ovplyvniť právnou cestou, ale v prostredí, v ktorom som už zopár rokov sa nestáva často, aby človek beloch, kresťan dostal azyl na Slovensku. Je to skôr výnimkou.“* Negatívne skúsenosti s úradmi sa objavili vo všetkých štyroch zvolených skupinách. V skupine prisťahovalcov s príchodom na Slovensko pred rokom 1989 sa vyskytli problémy v procese získavania občianstva. V minulosti mohol človek získať občiansky preukaz len v prípade, ak mal niekde uvedené trvalé bydlisko. Pre prisťahovalcov žijúcich v podnájme bola táto prekážka závažným problémom. *„Získal som súhlas od svojej kolegyne na prihlásenie na trvalé bydlisko, čím mi to uľahčila a ja som dostal občiansky preukaz. Nespomínam však na toto obdobie radostne.“* Obzvlášť negatívne skúsenosti majú prisťahovalci v prípade sobáša a zlučovania rodín aj napriek tomu, že právo na zlúčenie rodiny patrí k základným ľudským právam. Dosiahnuť zlúčenie rodiny je na Slovensku možné prostredníctvom Zákona o pobyte cudzincov (Zákon 48/2002 Zb. z.). Norma upravuje možnosti zlúčenia rodiny viacerými spôsobmi, ale nestanovuje na tento akt právny nárok. Paragraf 23 citovaného zákona požaduje, aby cudzinec mal na Slovensku povolenie na prechodný alebo trvalý pobyt a manželstvo trvá minimálne jeden rok. Podobná podmienka na pobyt platí aj v prípade, keď ide o zlučovanie rodín s maloletými deťmi. Vyhovenie žiadosti o zlúčenie rodiny podlieha splneniu ďalších podmienok, ako napr. zabezpečenie ubytovania, finančného krytia pobytu a zdravotného poistenia. Podľa tejto normy „cudzinec, ktorému policajný útvar udelí povolenie na prechodný pobyt na účel zlúčenia rodiny, nemôže počas prechodného pobytu

podnikať a vstupovať do pracovnoprávneho alebo obdobného pracovného vzťahu.“ Mimoriadne frustrujúco nazerá na prístup úradov v prípade zlučovania rodiny A. z Ukrajiny. Pre lepšie znázornenie jej skúsenosti je odpoveď uvedená v plnom znení: „*Úrady nám robili dosť problémy. Aj keď som sa išla vydávať, to bolo neskutočne veľa vybavovania...Tolko dokumentov, tolko papierov, čo sme my museli vybaviť, to bolo neskutočné. Mňa teraz už na eurá vlastne, vtedy ešte boli koruny, tak tridsaťtisíc korún ma to stálo, čo som musela všade kolký platiť a ma prehánali na Ukrajinu...a ešte tento doklad, ešte tento doklad musíte doniesť, ako keby som ... Či som tam bola vydatá. Či tam mám deti, či tam nemám nejaké podlžnosti na Ukrajine, potom výstup z Ukrajiny. Potom vlastne, keď som chcela občianstvo... To už vlastne po piatich rokoch, keď som si robila... Ale pri týchto vybavovaniach si to už všetko ani presne nepamätám, že aké kolký a všetko...náboženstvo, lebo som chcela mať v kostole...No tolko potvrdení chceli o tom, že ja som pravoslávna, pravoslávnej viery a musela som chodiť tam po kostoloch, aby mi potvrdili, že som pokrstená. Samozrejme som to nenašla, lebo...lebo nenašla som, neviem, niekde sa to stratilo, ale...to z dverí do dverí. A posielali ma na Ukrajinu po nejaké dokumenty každý týždeň. Furt im niečo chýbalo, už som mala nervy. Ešte som nevedela dobre po slovensky a som im povedal, že ja nebývam vo Zvolene, ja nejdem do Zvolena, tak mi povedzte naraz všetko, že čo potrebujete, ja vám donesiem, ale veď mňa cesta stojí koľko peňazí...Ale to nikoho nezaujímalo. Jeden úrad chcel to, druhý potrebuje to a prehánali ma...no strašné to bolo. Boli to ťažké časy. Človek ani peniaze nemal, začínal len a keď si na to spomeniem, tak mi je zle.“*

Prisťahovalci musia na získanie rôznych povolení vynaložiť veľké úsilie. Spojené je s nevyhnutným predložením celého radu rôznych zákonom požadovaných dokladov. Pokiaľ sa vo výnimočných prípadoch (napr. reprezentácia v športe) nejedná o skrátene konanie, je úspešnosť kladného vybavenia žiadostí dosahovaná až po niekoľkých mesiacoch. Preto je kontakt s úradmi vnímaný ako šikanovanie zo strany štátu. Prípady A. z Ukrajiny ukazujú, že byrokraticky sa nespráva len štát ale aj cirkev. Paradoxne práve cirkev je v koncepcii slovenskej integračnej politiky predstavovaná ako aktér hľadania dialógu medzi náboženstvami. Byť úspešný v kontakte s úradmi zároveň znamená vynaložiť nemalé množstvo finančných prostriedkov na vybavenie svojej žiadosti. Spojené sú s cestovaním, hradením rôznych kolkov, poštovým, úradným prekladom. Početné návštevy úradov, vrátane zastupiteľských úradov alebo návštevy úradov v krajine pôvodu sú zároveň náročné na čas, čo sa môže negatívne odraziť v pokuse zaradiť sa na trhu práce. Na udelenie rôznych povolení neexistuje právny nárok. Žiadateľ je tak odkázaný na subjektívne rozhodnutie úradníka. Ak neovláda slovenský jazyk, je komunikácia s úradníkom, resp. celým personálom úradu obmedzená. Niektoré tlačivá a návody na ich vyplnenie sú k dispozícii len v úradnom jazyku a časť úradníkov ako aj prisťahovalcov neovládajú na dostatočnej úrovni svetový jazyk. V týchto prípadoch nezastupiteľnú úlohu sprostredkovateľa kontaktu s úradom plní rodina a najbližší priatelia. Pozitívne je, ak ostatné skupiny prisťahovalcov

majú vo svojom okolí osobu, cez ktorú môžu komunikovať s úradmi. Napr. dopytovatelia o azyl vyjadrili spokojnosť s pracovníčkou personálnej agentúry, ktorá im sprostredkovala prácu.

Záver

Výsledky individuálnych rozhovorov poukazujú na skutočnosť, že prisťahovalci boli v predchádzajúcich rokoch odkázaní predovšetkým na seba a na pomoc blízkeho sociálneho okolia. Toto zistenie sa vzťahuje predovšetkým na proces osvojovania jazyka domácej spoločnosti, uplatnenie na trhu práce a kontakt s úradmi. Neplatí pre všetky kategórie cudzincov v rovnakej miere, naopak líši sa v závislosti od obdobia a dôvodov príchodu na Slovensko. Respondenti boli preto pri vyhodnocovaní rozhovorov zoradení do štyroch kategórií: prisťahovalcov s príchodom pred rokom 1989, vojnových a politických utečencov, ekonomických migrantov a prisťahovalcov s motívom príchodu zlúčiť rodinu alebo partnerský zväzok.

Z výskumu vyplýva, že dobre integrovaní sú cudzinci patriaci do prvej kategórie, teda s príchodom na Slovensko pred rokom 1989. Z tohto dôvodu nepatria medzi primárnych adresátov integračnej politiky. K motívom príchodu pred systémovou zmenou patrilo najmä vzdelávanie, pracovné skúsenosti alebo zlúčenie rodiny. Prevažná väčšina v súčasnosti disponuje štátnym občianstvom, ovládajú domáci jazyk na dostatočnej úrovni a majú vytvorené úzke vzťahy s domácimi obyvateľmi. Integráciu do sociálneho prostredia uľahčujú partnerské (manželské) zväzky, pretože väčšina z nich svojich partnerov našla medzi príslušníkmi autochtónnej spoločnosti. Práve manželka alebo partnerka je hlavným sprievodcom a pomocníkom v procese integrácie. Niektorí cudzinci z tejto kategórie sa po niekoľkých rokoch pobytu považujú za Slovákov, nemajú intenzívny kontakt s krajinou pôvodu. Naopak, niektorí respondenti aj naďalej uchovávajú prostredníctvom aktívneho členstva v krajanskej organizácii prejavy svojej pôvodnej kultúrnej identity, ale len v minimálnej miere uvažujú o možnosti návratu. Rodina a dobre vybudovaná sociálna sieť sú tým najdôležitejším motívom trvalého zotrvania na Slovensku. Prípadné obdobie možného návratu bolo v niektorých prípadoch posúvané až do obdobia postproduktívneho veku.

Vyhodnotením rozhovorov bolo zistené, že k najdôležitejším adresátom súčasnej integračnej skupiny patria ekonomickí migranti a prisťahovalci za účelom zlúčenia rodín, ak preukážu záujem zotrvať na území Slovenska dlhodobo. Ekonomickí migranti sa však vnútorne diferencujú a to v závislosti od toho, aké boli ich motívy pracovať na Slovensku. Medzi respondentmi vystupovali pracovníci na manažérskych pozíciách vo veľkých zahraničných firmách. Napriek tomu, že na Slovensku žijú dlhšie ako jeden rok a spĺňajú tak definíciu Organizácie spojených národov, neprejavujú záujem o trvalý pobyt. Ich pobyt

na Slovensku je závislý od pracovnej pozície v podniku a po určitom čase sa predpokladá návrat do krajiny pôvodu. Intenzívnejší kontakt s príslušníkmi domácej spoločnosti je v tejto kategórii cudzincov značne obmedzený. Formality spojené s pobytom vybavuje väčšinou priamo firma. Kvôli predpokladanému návratu do vlasti nemajú motiváciu učiť sa slovenský jazyk. V inej situácii ako manažéri sa nachádzajú ostatní zahraniční pracovníci. Na Slovensko prichádzajú kvôli lepším mzdovým podmienkam alebo lepším podmienkam na podnikanie. Osvojenie jazyka je predpokladom rýchleho zaradenia na pracovný trh tak zamestnancov ako aj podnikateľov. Tu však boli identifikované problémy. Väčšina cudzincov sa učí jazyk až na Slovensku, nevyužívajú vzdelávacie inštitúcie buď pre ich nedostatok alebo kvôli finančnej náročnosti výučby v súkromných jazykových školách. Slovenský jazyk sa učia formou dennodenného kontaktu so svojimi spolupracovníkmi. Pracovné prostredie tak tvorí jeden z najdôležitejších faktorov úspešnej integrácie zahraničných pracovníkov.

Dobre integrovaní sú cudzinci s motívom príchodu zlúčiť rodinu, ak je jeden z partnerov občanom Slovenskej republiky. Rodina je v tejto kategórii cudzincov motivačným faktorom pre trvalé usadenie, rozhodujúcim aktérom integrácie, pomocným aktérom pri uplatnení na trhu práce a najdôležitejším sprostredkovateľom informácií o právnom poriadku, politickom systéme a tradíciách autochtónnej spoločnosti. Komplikovanejšia situácia je v prípade zlúčenia rodiny dvoch cudzincov, najmä z dôvodu početných byrokratických prekážok.

Napriek tomu, že koncept integračnej politiky nie je primárne určený žiadateľom o azyl, nemal by túto skupinu prisťahovalcov z integračných úvah vylučovať, hoci počet cudzincov s prideleným azylom na Slovensku je dlhodobo nízky. Časť nelegálnych imigrantov žije dlhodobo v utečeneckých táboroch, ale existuje skupina žiadateľov o azyl, ktorí prejavia záujem o zotrvanie na území Slovenskej republiky a ešte v období čakania na výsledok azylového procesu sa aktívne zapájajú do integračného procesu. Ohotne sa učia jazyk, sú zamestnaní, vytvárajú si intenzívne väzby s príslušníkmi autochtónnej spoločnosti. Motiváciu integrovať sa oslabuje vedomie neúspešného azylového konania, z toho plynúce vyhostenie a následný zákaz vstupu na územie štátu.

Výskum ukázal, že napriek rôznemu zaradeniu cudzincov do jednotlivých kategórií, majú spoločný rezervovaný pohľad na kontakt so slovenskými úradmi (migračný úrad, polícia, súdy, cirkevné úrady). Byrokráciu považujú za významnú prekážku integrácie. Problémom je, že nie všetci úradníci ovládajú aspoň jeden svetový jazyk a tlačivá sú k dispozícii väčšinou len v domácom jazyku. Ovládanie slovenčiny sa tak aj v kontakte s úradmi objavuje ako nevyhnutná podmienka na eliminovanie ťažkostí v procese integrácie. Naopak cudzinci pozitívne hodnotili doterajšie nazeranie Slovákov na ich odlišnú národnú alebo etnickú príslušnosť. Až na ojedinelé prípady neboli priamym svedkom rasizmu alebo xenofóbie. V prípade politickej a občianskej integrácie, resp. v prípade svojich politických preferencií nevykazujú cudzinci výrazné odchýlky od domáceho obyvateľstva.

Integračná politika Slovenskej republiky zatiaľ nie je vnútorne diferencovaná. Koncept je naformulovaný všeobecne a nerozlišuje prisťahovalcov podľa vybraných kritérií. Z toho vyplýva, že integračnú politiku čakajú v budúcnosti ďalšie modifikácie. Mali by brať do úvahy, že pre časť prisťahovalcov bude integrácia do slovenskej spoločnosti zložitejším procesom. Do tejto skupiny budú patriť prisťahovalci z iných než európskych národov, resp. náboženských skupín. Skúsenosti niektorých štátov v západnej Európe ukazujú, že problémy sa objavujú najmä v otázke integrácie obyvateľov moslimského vierovyznania. Uskutočnené rozhovory s moslimami s pobytom na Slovensku problémy s integráciou zatiaľ neavizujú. Je pravdou, že moslimovia importujú iné kultúrne vzorce správania, moslimovia žijúci na Slovensku túžia po vlastnej mešite, majú iné náboženské rituály, iné spôsoby stravovania, ale doteraz nebolo preukázané správanie, ktoré by nebolo v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Literatúra:

1. BARGEROVÁ Z., DIVINSKÝ B. (2008): Integrácia migrantov v slovenskej republike. Výzvy a odporúčania od tvorcov politik. Bratislava: IOM.
2. BARŠOVÁ A., BARŠA P. (2005): Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
3. DIVINSKÝ B. (2005): Zahraničná migrácia v slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: FES – SPPA.
4. DIVINSKÝ B. (2009): Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004-2008). Bratislava: IOM.
5. ENGLER M. (2007): Frankreich. Länderprofil. In: Focus Migration [online], Vol. 2007, No. 2, [cit. 20. 8. 2008]. Dostupné z: <http://www.focus-migration.de/uploads/tx_wilpubdb/LP02_Frankreich_v2_01.pdf>.
6. ERSANILI E. (2007): Niederlande. Länderprofil. In: Focus Migration [online], Vol. 2007, No. 11, [cit. 20. 8. 2008]. Dostupné z: <http://www.focus-migration.de/uploadds/tx_wilpubdb/LP11_Niederlande.pdf>.
7. GALLOVÁ KRIGLEROVÁ E., KADLEČÍKOVÁ J., LAJČÁKOVÁ J. (2009): Migranti. Nový pohľad na staré problémy. Bratislava: CVEK.
8. GAVORA, P. (2007): Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu. Bratislava: Univerzita Komenského.

9. HANSEN R. (2007): Vereinigtes Königreich. Länderprofil. Focus Migration [online], Vol. 2007, No. 12, [cit. 20. 8. 2008]. Dostupné z: <http://www.focus-migration.de/uploads/tx_wilpubdb/LP_12_Vereinigt_Koenigreich.pdf>.
10. HELLOVÁ D. (2008): Integrácia imigrantov. Analýza multikultúrneho modelu vo Veľkej Británii. In: Stredoevropské politické studie , Vol. 10, No. 2-3, s. 113-132.
11. INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION: About Migration. [online] [cit. 12. 3. 2010]. Dostupné z: <<http://www.iom.int/jahia/Jahia/lang/en/pid/3>>.
12. MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR (2009): Konceptia integračnej politiky Slovenskej republiky.
13. SEKULOVÁ M, GYARFÁŠOVÁ O. (2009): Indikátory integrácie migrantov – aktuálne skúsenosti a budúce výzvy. Bratislava: IVO.
14. JAEGGI E, FAAS A., MRUCK K. (1998): Denkverbote gibt es nicht! Vorschlag zur interpretativen Auswertung kommunikativ gewonnener Daten. Berlin: Technische Universität.
15. HAMMAR T. (1985): Dual Citizenship and Political Integration. In: International Migration Review, Vol. 19, No. 3, s. 438-450.
16. MÁRTON M. (ed.) (2010): Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Medzinárodné vzťahy 2009. Bratislava: Ekonóm
17. ROMMELSPACHER B. (2002): Anerkennung und Ausgrenzung. Deutschland als multikulturelle Gesellschaft. Frankfurt am Main: Campus.
18. RUNBLOM H. (1994): Swedish Multiculturalism in a Comparative European Perspective. In: Sociological Forum, Vol. 9, No. 4, s. 623-640.
19. SCHÜTZE F. (1983): Biographieforschung und narratives Interview. In: Neue Praxis, Vol. 13, No. 3, s. 283-293.
20. Štatistiky Českého statistického úradu.
21. THRÄNHARDT D. (2005): Integrationspolitik richtet sich nach der Tradition. In: Tera cognita, Vol. 2006, No. 6, s. 88-93.
22. VAŠEČKA M. (2009): Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike. Bratislava: IOM.
23. WITZEL A. (2000): Das problemzentrierte Interview. In: Forum: Qualitative Social Research, Vol. 1, No. 1, Art. 22.
24. Zákon 48/2002 Zb. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
25. Zákon č. 357/2009 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky.

Integration process through the eyes of foreigners

Abstract:

The article presents the situation of immigrants living in the Slovak Republic. The Slovak Republic was before not significantly active in the field of foreigner's integration. The immigrants have not seen any significant government support. It also has the ambition to present the situation in the current integration process and define groups, that priority will need assistance of government, local government or of non-governmental organizations. It also sets the objective to define the basic obstacles to the integration of foreigners into the autochthonous society. The main method for obtaining information is the problem-centred interview. Dates were collected at the turn of 2009 and 2010. Respondents are foreigners living in Slovakia at least one year. The immigrants lived in the Slovak republic are following the research classified in four categories: 1. immigrants with date of immigration before 1989, 2. war and political refugees, 3. labour migrants and 4. immigrants for family reunification. Research indicates that well-integrated foreigners are coming to Slovakia before 1989. They are therefore not the primary recipients of integration policy. The most important target groups for state integration policy should be economic migrants and immigrants for family reunification; they show an interest to stay in Slovakia for a longer period.

Keywords: immigration, integration of immigrants, policy, Slovak republic